

<https://doi.org/10.62837/2025.3.413>

XALİDƏ ŞAİQQIZI (MƏMMƏDOVA)
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Folklor İnstitutu,
Dədə Qorqud şöbəsinin aparıcı elmi işçisi
ORCID.<https://orcid.org/0000-0002-9991-7796>
[e-mail:xalide_1978@mail.ru](mailto:xalide_1978@mail.ru)

SALMAN MÜMTAZIN XALQ ƏDƏBİYYATI SEVGİSİ

Xülasə

Milli folklor nümunələrinin toplanılmasında, tədqiq edilməsində müstəsna xidmətləri olan S. Mümtaz xalqın maariflənməsi, onun real tarixinin yazılması, dərinəndən araşdırılması üçün var gücülə çalışmış dahi şəxsiyyətlərdən biri sayılır. Uzun illər boyu unudulub, adı, kitabları çap olunmayan, Stalin repressiyasının qurbanına çevrilərək edama məhkum edilən soydaşımız sonradan bəraət almış və diqqət mərkəzinə gətirilmişdir. 1920-ci ildə ağız ədəbiyyatının toplanması komissiyasını yaradan və ona sədrlik edən S.Mümtazın Azərbaycan folklorşünaslığı üçün gördüyü işlər, çalışmaları təqdir edilməyə bilməz. S.Mümtaz topladığı folklor nümunələrinin nəşri yolunda da yorulmadan çalışıb. Bu məqalədə onun həm xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplayıcısı, həm də əvəzsiz materialları təhlil süzgəcindən keçirərək araşdırmaya cəlb etməsi, silsilə məqalələr yazması, eləcə də elmi baxımdan dəyərləndirməsindən bəhs olunacaqdır. Ədibin bir sıra əsərlərinə və onun haqqında yazılmış kitablara istinad edilmişdir.

Açar sözlər: Salman Mümtaz, repressiya, xalq ədəbiyyatı, folklor, el şairləri, bayatı

KHALİDƏ ŞAİKKIZI (MAMMADOVA)

SALMAN MUMTAZ'S LOVE FOR FOLK LITERATURE

Summary

S. Mumtaz, who has made exceptional contributions to the collection and study of national folklore, is considered one of the great personalities who worked hard to educate the people, write and deeply investigate their real history. Our compatriot, who was forgotten for many years, whose name and books were not published, and who became a victim of Stalin's repression and was sentenced to death, was later acquitted and brought to the center of attention. The work and efforts of S. Mumtaz, who created and chaired the commission for the collection of oral literature in 1920, for Azerbaijani folklore cannot be ignored. S. Mumtaz also worked tirelessly to publish the folklore samples he collected. This article will discuss his role as a collector of folk literature samples, as well as his involvement in research by filtering

and analyzing invaluable materials, writing a series of articles, and evaluating them from a scientific perspective. References have been made to a number of the writer's works and books written about him.

Key words: Salman Mumtaz, repression, folk literature, folklore, folk poets, bayati

ХАЛИДА ШАЙККЫЗЫ (МАМЕДОВА) ЛЮБОВЬ САЛМАНА МУМТАЗА К НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Резюме

С. Мумтаз, внесшая исключительный вклад в сбор и исследование образцов национального фольклора, считается одним из гениев, которые неустанно трудились ради просвещения народа, записи его реальной истории и проведения глубоких исследований. Наш соотечественник, о котором долгие годы забывали, чье имя и книги не публиковались, который стал жертвой сталинских репрессий и был приговорен к смертной казни, впоследствии был оправдан и оказался в центре внимания. Труды и усилия С. Мумтаза, создавшего и возглавившего в 1920 году комиссию по сбору устной словесности, в области азербайджанской фольклористики нельзя игнорировать. С. Мумтаз также неустанно трудился над публикацией собранных им образцов фольклора. В этой статье мы обсудим его роль как собирателя народной литературы, его участие в исследованиях путем фильтрации и анализа бесценных материалов, написание им серии статей и его научную оценку. Были сделаны ссылки на ряд произведений писателя и книг, написанных о нем.

Ключевые слова: Салман Мумтаз, репрессии, народная литература, фольклор, народные поэты, баяты

Giriş. İlk olaraq mətbuat səhifələrində yaradıcılıq fəaliyyətinə başlayan Salman Mümtaz həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini qurub-yaradanlardan biri kimi tanınır. Milli folklor nümunələrinin toplanılmasında, tədqiq edilməsində müstəsna xidmətləri olan S. Mümtaz xalqın maariflənməsi, onun real tarixinin yazılması, dərinlən araşdırılması üçün var gücülə çalışmış dahi şəxsiyyətlərdən biri sayılır. Uzun illər boyu unudulub, adı, kitabları çap olunmayan, Stalin repressiyasının qurbanına çevrilərək edama məhkum edilən soydaşımız sonradan bəraət almış və diqqət mərkəzinə gətirilmişdir. 1920-ci ildə ağız ədəbiyyatının toplanması komissiyasını yaradan və ona sədrlik edən S.Mümtazın Azərbaycan folklorşünaslığı üçün gördüyü işlər, çalışmaları təqdir edilməyə bilməz. Ədəbiyyatı xas ədəbiyyatı (klassik ədəbiyyat), və el ədəbiyyatı (ağız ədəbiyyatı, folklor) deyə iki yerə bölən S.Mümtaz topladığı folklor nümunələrinin nəşri yolunda da yorulmadan çalışıb. Bu məqalədə onun həm xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplayıcısı, həm də əvəzsiz materialları təhlil süzgəcindən keçirərək araşdırmaya cəlb etməsi, silsilə məqalələr

yazması, eləcə də elmi baxımdan dəyərləndirməsindən bəhs olunacaqdır. Ədibin bir sıra əsərlərinə və onun haqqında yazılmış kitablara istinad edilmişdir.

Tədqiqat. Salman Mümtaz Azərbaycan folklorşünaslığının formalaşma mərhələsində dövrün aparıcı elmi-nəzəri və praktiki nəşr işlərini öz üzərinə götürən, xalq ədəbiyyatı qaynaqlarına intəhasız sevgi və məhəbbəti olan aydınlardan biri (Mümtaz, 2005: 3) olmuşdur.

Qeyd edildiyi kimi, o, yaradıcılıqda ilk addımlarına satirik şeirlər və felyetonlar yazmaqla başlamışdır. Təbii ki, bu başlanğıc onun ədəbiyyat və tədqiqat işlərinə marağını daha da artırmışdır. Mənbələrin verdiyi məlumata görə, S.Mümtaz ilk olaraq “Molla Nəsrəddin”lə əməkdaşlıq etmiş, daha sonra isə fəaliyyətini “Zənbur”, Kəlliyyət, Tuti, Qardaş köməyi jurnalı, Səda, Tərəqqi, İqbal, Yeni İqbal, Açıq söz və s. qəzetlərdə davam etdirmişdir (Mümtaz, 1986: 6). Ədibin yazılarının dərc olunduğu mətbu orqanlardan biri də “Kommunist” qəzeti idi. O, həmin dövrdə “Kommunist” qəzetində **“xalq ədəbiyyatı həyatdan doğar”** adlı ümumi başlıq altında ayrıca səhifələr verərək zəngin şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin və klassik irsin öyrənilməsinə, onun ətraflı tədqiqi işinə yaxından kömək etmişdir. Bu fürsətdən layiqincə yararlanmağa çalışan S.Mümtaz sözügedən qəzetdə “Unudulmuş yarpaqlar” adlı məqalələr silsiləsi ilə çıxış etmişdir. “İstifadə etdiyim qəzet və jurnallar qoca kişilərin və çox yaşamış qadınların hafizələri və hövsələləridir” (Mümtaz, 1986: 16) deyən ədib öz maraq dairəsini bürüzə verməkdən çəkinməmişdir. Bu, toplanılmayan, sistemləşdirilməyən Azərbaycan folklorunun izinə düşmək, “yaşlı adamların yaddaşında yaşayan söz sənətimizi” (Nəsiman) həvəslə və sevgiylə yazıya almaq demək idi.

El ədəbiyyatını, şifahi söz sənəti nümunələrini, taleyi qaranlıq zamanın hücrələrində itib-batan görkəmli yazıçı və şairlərin irsini toplamağı özünə tale işi seçmiş Mümtazın (1884-1938) bu sahədə gördüyü iş miqyas və sambalına görə hamıdan fərqlənir (Mümtaz, 2005: 7).

Cümhuriyyət dövr (1918-1920) araşdırıcısı N.Yaqubov “Ağrılı ömürlər” adlı kitabında S. Mümtazı belə tərif edib: Öz xalqını, elini necə böyük məhəbbətlə sevəsən ki, həyatını belə çətin, üzüntülü bir işə sərf edəsən. Bu işlərin hamısını S.Mümtaz öz cibinin pulu ilə etmişdir (Yaqubov, 1990: 95).

Kitablarında dönə-dönə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının zəngin irsə malik olduğunu vurğulamış və həmçinin tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qaldığını, dərinlən öyrənilmədiyini, əhəmiyyətini, qiymətini almadığını nəzərə çatdırmışdır. O, Rus və Qərbi Avropa ədəbiyyatında mühüm rol oynamış folkloru Azərbaycanda tamamilə unudulmuş bir sahə adlandırmışdır. Diqqəti aşırıq ədəbiyyatı üzərində cəmləyən tədqiqatçı bu sahənin (aşırıq ədəbiyyatının) yalnız sevgi və məhəbbət motivlərindən ibarət olduğunu söyləyənləri kəskin tənqid etmişdir. Bu nöqteyi-nəzərin tamamilə və kökündən yanlış olduğunu bildirərək Koroğlu, Qaçaq Nəbi və başqa bu kimi el qəhrəmanları haqqında yaradılmış dastanları xatırlamışdır. Milli

folklorumuzun öz məzmunu etibarilə və nə qədər zəngin və nə qədər dərin olduğunu aydın göstərərək aşiq ədəbiyyatına töhfə vermiş Aşiq Ələsgərin adını çəkmiş, onun həm də öz lirik parçalarında əməkçi xalqın iztirablarını dilə gətirdiyini vurğulamışdır (Mümtaz, 1935: 9).

S.Mümtaz yaradıcılığı boyu hansı mövzuya toxunur-toxunsun, hər yazısında xalqın hikmətli söz xəzinəsindən bəhrələnmişdir. Orta əsr əlyazmalarını toplamaq həvəskarı olan ədib 1925-ci ildə “Kommunist” qəzetində çap etdirdiyi məqaləsində bir məsələyə toxunur: Məndən qabaq gələn mühərrirlərdən bu yolda bir hazırlıq görün olsa idi, şəksiz mən bu qədər də çətinliyə uğramazdım. Yanqıyla bildirir ki, tarixi-ədəbiyyatımızın meydana çıxarmaq imkan xaricində olduğu üçündür ki, bu günə kimi yaxşı-yaman bir əsər belə araya çıxmamışdır” (Mümtaz, 1986: 16). Təskinliyi “Atalar “varın verən utanmaz” demişlər” (Mümtaz, 1986: 16) fikri ilə tapan S.Mümtaz doğma ana dilimizin yolunda ürəklə çalışanların sayının gündə-günə artmasına sevindiğini gizlətməmişdir. O, ana dilinin saflığının qorunmasının vacibliyini vurğulayaraq öz köməyini də əsirgəməyəcəyini bildirmişdir (Mümtaz, 1986: 321).

S.Mümtaz yazılı ədəbiyyat nümayəndələrinə həsr olunmuş məqalələrində də daima atalar sözlərindən bəhrələnmiş, fikirlərin təsir qüvvəsini artırmaq üçün zərbi-məsəllərdən istifadə etmişdir.

Q. Zakirin etdiyi tənqidlərin doğru və səhih olmasına baxmayaraq, nişan aldığı hədəfləri necə silkələdiyini, qıcıqlandığını yazır, məqaləsinə “Doğru söz acı olar” (Mümtaz, 1986:124) fikirləri ilə möhür vurmağı bacarırdı. Rudəki və Molla Pənah Vaqifin həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi başqa bir yazıda da S.Mümtaz öz qənaətlərini zərbi-məsəllərin vasitəsilə təsdiqləməyi vacib sayırdı. “Ustad Əbülhəsən Rudəki ilə böyük M.P.Vaqifin bir-birinə çox bənzəyiş və münasibətləri vardır... Pars millət əhli üçün Rudəki nə isə, Azərbaycan xalqından ötrü də Vaqif hamandır. Molla Pənah Vaqif də Azərbaycan ədəbiyyatını çiçəkləndirən qüdrətli şairlərdən biri, daha doğrusu əsrində yetişən şüaranın pişvası olmuşdur (Mümtaz, 1986: 264) ... odur ki, buvaxtadək el ağzında zərbi-məsəl olaraq qalmışdır ki, hər oxuyan Molla Pənah olmaz” (Mümtaz, 1986: 264). Bu fikirlər “Füqəra füyuzat” jurnalının 1920-ci il 2-ci sayında çap olunmuşdur. M.P.Vaqiflə bağlı həmmüəllifi olduğu (digər müəllif İ. Canqulov) başqa bir yazıda qeyd etdiyi fikirlər də sözügedən məsəlin məzmununa yaxındır: Hər kəsin azacıq belə savadı olarsa, onu el arasında molla adlandırırlar (Мумтаз, Джангулов, 1933: 3).

1933-cü ildə “Molla Pənah Vaqif” adlı kitaba imza atmış S.Mümtaz məlum atalar sözünü növbəti dəfə təkrar edir: Hətta böyük bilik və şairlik qabiliyyətinə malik olan Molla Pənah Vaqif haqqında kütlələr arasında belə bir məsəl söylənilir: Hər oxuyan Molla pənah olmaz (Мумтаз, Джангулов, 1933: 4). Eyni atalar sözünün, el ağzında məşhurlaşan bir deyimın təkrar-təkrar yazılarda səslənməsi hansı missiyanı nəzərdə tuturdu? Bu, həm maarifçilik ideyalarını yaymaq, xalq ədəbiyyatı nümunəsindən

bəhrələnmək, həm də folklor əsərini təkrar-təkrar söyləməklə təbliğatı dərinləşdirmək idi.

S.Mümtazın ən böyük xidmətlərindən biri haqqında da məlumat verək. Mənbələrdən aldığımız bilgiyə görə, 1804-cü ildə Cənubi Azərbaycanda Əndəlib Qaracadağının tərtib etdiyi və folklorşünaslığımız üçün ən kamil mənbələrdən və informasiya qaynaqlarından olan bir əlyazma Sankt-Peterburqun Şərqşünaslıq İnstitutunun əlyazmaları fondunda saxlanılır. Sonralar həmin əlyazmadakı "Koroğlu" və "Əsli-Kərəm" dastanına aid poetik parçaları müstəqil nümunə kimi öz topluslarına daxil edən S.Mümtaz Azərbaycan qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanları barədə də ilk məlumat verən tədqiqatçı kimi tanınmışdır (Mümtaz, 2005: 7).

S. Mümtaz məqalələrindən birini də el ədəbiyyatını təmsil edən nümayəndələrdən olan, indi bizim Qurbani kimi tanıdığımız aşiqin yaradıcılığının təhlilinə həsr etmişdir. Həmin məqalədə ("El şairi Qurban") ilk öncə Azərbaycan el ədəbiyyatının qədimliyinə işarə edilir, el ədəbiyyatı naminə çox az iş görüldüyü təəssüf hissi ilə dilə gətirilir. Xalq ədəbiyyatının təmsilçilərini elçi və xalqçı adlandıran S.Mümtaz vurğulayır ki, onlar qoşmalarını, bayatılarını və ayrı-ayrı yazılarını başdan-başa öz elinin ruhunda və xalqın anlaya biləcəyi bir dildə yazmışdılar. Məqalədə daha sonra qədim tarixə malik el şairlərinə məxsus nümunələrin çox çətin tapıldığına diqqət çəkən (Mümtaz, 1986: 292) S.Mümtaz həyacanlı olduğunu gizlətmir və ömrünü tapdığı əlyazmaları nəşrə hazırlamağa səfərbər edəcək.

Məqalədə daha sonra biz aşiq şeirimizin magikanı sayılan Qurbaninin şəxsiyyəti, yaradıcılığı haqda ilk məlumatı almış oluruq. S.Mümtaz fədakarlıq göstərərək el şairi Qurbanı – Qurbanini bir şeir parçası ilə "kəşf" edir və bildirir ki, Qurban savadlı və el şairlərinin yaxşılarından... Onun gözəl-gözəl sözləri var imiş. Heyf olsun ki, onlar da başqa şairlərimizin sözləri kimi itib-batmışdır. Qurbanın zamanından indiyə qədər dörd yüz il keçir. Bu dörd yüz illik müddətdə onun sözləri köhnəlməyib, dəyərini itirməyibdir. Hələ çox zamanlar onun qoşmaları, şeirləri dünyada yaşayacaqdır. Çünki o, el şairlərinin ən incə düşüncələrindən biridir. Qurbanın bənövşə haqqında yazdığı şeiri özgə dillərə tərcümə edən olsa, əcnəbi məmləkətlərində də o sözləri əzbərləyib, yeri gəldikcə oxuyarlar. Qurbanın dəyərinə bu şahid ola bilər ki, dörd yüz ildən bəridir, onun qoşmaları yaşayır və hələ çox zamanlar da yaşayacaqdır (Mümtaz, 1986: 278, 293).

Zənnimizcə, bu fikirlər tək Aşiq Qurbaniyə verilən dəyər deyil, xalq ədəbiyyatına bəslənən məhəbbətin, onun sanbalını vurğulayan qənaətin təlqinidir. El şairlərinin tarixindən yazmağa böyük qüvvət, dərin bilgi, asudə vaxt və uzun səyahət lazım olduğunu dərk edən S.Mümtaz həyatını bu şərəfli yola sərf edərək Azərbaycan folklorşünaslığının XX əsrin əvvəli üçün təməl sütunlarını yaradanlardan biri olur. Düz yüz il qabaq heç bir elmi məktəb keçməyən S.Mümtaz təhlilləri zamanı hər bir

folklor əsərinə həssaslıqla yanaşmış, doğru-dürüst elmi qənaətin yaranması üçün mümkün olan bütün mənbələri araşdırmışdır.

S.Mümtaz “Hələk” adlı məqaləsini el arasında məşhur olan bir ağıya həsr etmişdir. Aydınlaşır ki:

“Ələklər ha ələklər
Çırmansız ağ biləklər
Düşmana xəbər olsun
Həsəl olub diləklər”

məzmunlu bu kiçik əsər Azərbaycanın müxtəlif məcmuələrində beş dəfə yanlış şəkildə dərc edilmişdir. Hətta növbəti dəfə – İstambulda Hüseyn Kazım Qədri bəy tərəfindən nəşr olunan “Böyük türk lüğəti” kitabında da bu yanlış təkrarlanmışdır. S. Mümtazın ərsəyə gələn yeni məqaləsi – tənqidi məqaləsi də bu yanlışla bağlı olur. O bəyan edir ki, ağının ruhunu mənimsəmədən və şən-nüzulunu öyrənmədən onu lüğətə keçirməyin heç bir faydası yoxdur : “Ələk” canlı bir şey deyil ki, ona böylə bir mövqedə xitab olsun... Bu kəlmənin səhihi, doğrusu “ələk” olmayıb “hələk”dir ki, bunun da mənası dərk olunmamışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında bir çox dəyərli kəlmələr vardır ki, başqa türk xalqlarında onların müqabili yoxdur. “Hələk” kəlməsi yöndəmlə olmaqla bərabər özünəməxsus gözəlliyə, zərifliyə də malikdir... (Mümtaz, 1986: 367). S.Mümtaz yanlış olaraq çap olunmuş ağı-bayatı ilə bağlı apardığı tədqiqatında əski yas mərasimlərindəki bəzi adət-ənənələrə işarə edir: Cavan oğlan öləndə qadınlar yığışib “yas” mərasimi icra edirlər. Bu mərasim indi də cümhuriyyətimizin bəzi nöqtələrində xalq arasında mütədəvidir. Mərasim isə ölünün paltarını ortaya töküb, onu dürlü-dürlü mövzularda söylənilmiş ağılar ilə oxşamaqdan ibarət olurdu. Gənc ikən dul qalmış qadının çevrəsində öz yaşında olan digər qadınlar yığışaraq, özlərindən daha yaşlı ağıcı qadının bir münasib ağı söyləyəcəyinə müntəzir olurlar. Ağıcı qadın yasa yığışanları üz verən müsibətdən duyuyq-xəbərdar etmək üçün aşağıdakı ağını həzin bir halda söyləməyə başlayır:

Hələklər, ha hələklər,
Çırmansın ağ biləklər
Düşmana xəbər olsun
Həsəl olub diləklər.

Bunu dinləyən qadınlar bir anda qollarını çirməyərək ağıcı qadın ilə səs-səsə qoşub, ağını təkrar etməklə bərabər, özlərini döyməyə və üz-gözlərini didməyə başlarlar. Azərbaycan dilində və digər türkdilli xalqlarda bir çox qiymətli sözlər mövcuddur ki, “hələk” də o cümlədənir... “Hələk” türkməncədə gənc qadın, cavan qadın, daha doğrusu “gəlin” deməkdir. “Çırmansın ağ biləklər” misrası da ağının gənc qadınlara xitabən söylənildiyini isbat edir (Mümtaz, 1986: 368). S.Mümtaz bu tədqiqatla bağlı məqaləsini “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalının 1930-cu il (№ 8) buraxılışlarının birində çap etdirmiş və sözügedən bayatını “qocaman əsər” adlandırmışdır.

S. Mümtaz ümumiyyətlə xalq ədəbiyyatı nümunəsi olan bayatı haqqında tədqiqatını sonrakı illərdə də davam etdirmiş, bayatı müəllifi olan şairlərin yaradıcılığından danışmışdır. Biz onun tədqiqatları vasitəsilə bayatı haqqında geniş bilgi almış oluruq: Bayatlıların yaratdıqları ədəbiyyata bəyatı adı verilmişdir ki, bu gün belə yurdumuzda məşhur, hafizəmizdə məhfuz olan bəyatılar bəyat elinin hünəri və o xalqın nümunəyi-qabiliyyətidir. Bəyatı söyləmək, bəyatı çağırmaq şərəfli bəyatlılara və o istedadlı elə aiddir. Böyük Füzuli bəyat elindən olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm bir mövqe sahibi olan Vaqif də bu nəcib elə mənsubdur....(Mümtaz, 1986: 160).

Azərbaycan türkünün bədii yaradıcılıq nümunəsi olan, kollektiv “əməyin” bəhrəsi sayılan bayatını həm tərənnüm etmək, həm də onu xalqın istifadə etdiyi ənənəvi janr statusunda təqdim etmək də S. Mümtazın hədəflərindən biri olmuşdur. O, qeyri-millət nümayəndələrinin də yaradıcılıqlarında bayatı janrını sınaqlarından fəxrətlə söz açmışdır. Onun qürur duyub dilə gətirdiyi ifadələr xalq ədəbiyyatı sevgisini aydınca sübut edir.

“Bəyatı çağırmaq yalnız bəyatlılara münhəsir olub qalmamışdır. Başqa uluslardan, ellərdən yetişən şairlər, aşıqlar da bayatlıların yaratdıqları ədəbiyyatı təqlid edərək özlərini sınamışlar. Onlar da hünərlərini göstərmək üçün bir çox bayatlar çağırmışlar. Nəticədə el ədəbiyyatının bu qismi könül istədiyi qədər çiçəklənmiş və qol-budaq atmışdır. Bayatlıların əlaqə kimi öz-özlərinə yerdən çıxdıqları zənn edilməsin. Bunları qoşanlar, çağıranlar olmuşdur... bayatı çağıran məşhur, bəlli şairlərimiz çox olmuşlar”...(Mümtaz, 1986: 161).

Tarix və məişətimizin mühüm qismi ilə dolğunlaşmış bayatıya müraciət etmiş qələm sahiblərinin – Vidadinin, Məhəmməd bəy Aşıqin, Aşıq Pərinin, Ağabəyim ağanın və s.-in adını çəkən, onların əsərlərindən misallar gətirən S. Mümtaz bu nümunələrin gəncliyə fayda verəcəyini də sözarası vurğulamışdır.

S.Mümtazın Azərbaycan ədəbi ictimaiyyətinə tanıtdığı digər qüdrətli el şairlərindən biri də bayatı ustası Sarı Aşıq kimi tanınan Aşıq Abdulla olmuşdur (Mümtaz, 2005: 9). O, Sarı Aşıq haqqında müxtəlif məqalələr və elmi dəyəri, sanbalı ilə diqqəti çəkən **Sarı Aşıq və boyatları**” (1935) adlanan kitab da yazmışdır.

S.Mümtazın xalq ədəbiyyatını təmsilçilərinin həyat və yaradıcılığından bəhs edən əsərlərindən biri də **“El şairləri”** adlı ikicildlik kitab olmuşdur. Onun toplayıcılıq fəaliyyətinin kiçik bir qismi bu ikicildlik əsərində əks olunmuşdur. Belə ki, hər iki kitabda dövrün bir sıra müxtəlif üslublarda yazıb-yaradan sənətkarlarının yaradıcılığı ilə bağlı məlumatlarla yanaşı, Azərbaycan aşığı poeziyasının XIII əsr Molla Qasımından başlayan şifahi nümunələrinin təxminən yeddi yüzillik dövrü ardıcıl şəkildə işlənmişdir. Bunların bir qismi S.Mümtaz tərəfindən ilk dəfə yazıya alınan nümunələr kimi çox dəyərlidir (Mümtaz, 1986: 3).

Nəticə: Azərbaycan folklor nümunələrini qapı-qapı gəzərək, müasir texnologiya ilə müqayisə olunmayacaq şəraitdə toplamış, fədakar alimlərin qıt olduğu, siyasi

burulğanların hökm sürdüyü bir dövrdə fəaliyyət göstərmiş S.Mümtaz problemin həlli yollarını arayarkən optimist olduğunu gizlətməmiş və gənc alimləri, elmi işçiləri həvəsləndirməyə başlamışdır. O zamankı Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı bədii ədəbiyyat şöbəsinin bir əməkdaşı olan S.Mümtaz yazılı təbliğatı ilə maraq doğurmuşdur: Azərnəşrin bədii-ədəbiyyat şöbəsi gələcəkdə şübhəsiz gənc elmi qüvvələri ətrafına toplayaraq, bu işi daha ciddi nəzəri rəlslər üzərində keçirəcək, folklor tədqiqatını öz ibtidai və primitiv şəkildən çıxarmağa müvəffəq olacaqdır. Bu sahədə elmi işçilərimizin bizə yaxından kömək edəcəklərinə şübhə ola bilməz (Mümtaz, 1935: 10).

Bunu söyləyən soydaşımızın acı taleyi bu gün bizi qüssələndirir. S.Mümtaz ömrünün ən gözəl çağlarında, elmi və ictimai fəaliyyətinin genişləndiyi bir dövrdə repressiyaya məruz qalmış, onun arxivi, zəngin kitabxanası tonqallarda yandırılmışdır (Mümtaz, 2005: 3) nəşr etdirdiyi əsərlərin müəyyən qismi də sonralar müxtəlif müəlliflər tərəfindən mənimsənilmişdir.

S.Mümtazın irsini tədqiq etmiş Nəsiman Yaqublu H.Cavid, Y.Vəzir və yüzlərlə başqaları kimi S.Mümtazı da “bizi dünənimizlə, keçmişimizlə, tariximizlə bağlayan canlı körpülər”dən biri (Yaqubov, 1990:110) adlandırmaqda haqlı idi. Çünki tarix xalqı üçün bu cür fədakarlıq göstərmiş, onun yaradıcılıq irsini yorulmadan, böyük həvəslə, cəvəşliklə, heç bir təmanna güdmədən cəmləşdirmiş, məhv olmaqdan qorumuş vətəndaşlardan birini məhz Azərbaycanda yetişdirmişdi. S.Mümtaz xalq ədəbiyyatının vurğunu olmasaydı, zərrə-zərrə, qətrə-qətrə, damla-damla topladıqlarını özündən sonrakı nəsillərə ərməğan etməsəydi, bəzi müəlliflər və onların xalq üslubunda yaratdığı əsərləri aşkarlamasaydı, sadalananların hamısı 100 il əvvəl qaranlıq tarixində məhv olub gedəcəkdi. Təbii ki, milli ruhu elmi dövrüyyəyə daxil etmiş əsl ziyalı S.Mümtazın ciddi bir folklor tədqiqatçısı olması və milli təəssübkeşliyi sayəsində elmimiz qazanmışdır.

QAYNAQLAR

1. Mümtaz, S. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları / S.Mümtaz. – Bakı: Yazıçı, – 1986. – 445 s.
2. Mümtaz, S. El şairləri / S. Mümtaz – Bakı: Səda, – 2005. – 292 s.
3. Mümtaz, S. Sarı Aşıq və boyatıları / S.Mümtaz. – Bakı: Azərnəşr, – 1935. – 121 s.
4. Yaqubov, N. Ağrılı ömürlər / N.Yaqubov. – Bakı: Yazıçı, – 1990. –272 s.
5. Мумтаз, С, Джангулов, И. Молла Пənah Вагиф. Салман, М, И.Джангулов / Бакы: Азəрнəшр, – 1933. – 20 с.

Rəyçi: prof. Ramazan Qafarlı